

NAGY ZSOLT*

Jog és Irodalom: interdiszciplinaritás a jogi oktatásban

A jogelméleti, jogfilozófiai, jogszociológiai diskurzusok egyik talán kissé marginális, ám a jogásztársadalom szempontjából annál jelentősebb elméleti tematizálásai közé tartoznak a jogi oktatásról kialakított, kidolgozott nézetek: míg a fenti diszciplinák a jog önreflexiójaként a jog megjelenési formáira, a jogi normák vizsgálatára, a jog filozófiai reflexiójaként a „helyes jog” kérdéseire, társadalmi aspektusból a jog genezisére, érvényesülésére, realizálódására, a jogásztársadalom szerkezetére koncentrálnak, addig az intézményesült képzés funkciói, és alakító tényezői csupán néhány elméletben kapnak, kaptak kitértetett figyelmet.¹ Ha eltekintünk a jogásztársadalom egy speciális (oktatói, illetve joghallgatói) szférájának empirikus vagy elméleti szociológiai megközelítésétől és kifejezetten a jogelméletekre koncentrálnunk,² több a jogi oktatással összefonódó mozgalmat és néhány

* egyetemi docens, SZTE ÁJTK

¹ Az említett diszciplinák elválasztásáról, annak okairól I. PESCHKA VILMOS: *A polgári jogelméleti gondolkodás a XX. század első felében*. In: Varga Csaba (szerk.): *Jog és filozófia*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1981. 9–11. pp.; SZIGETI PÉTER: *Természetjog és jogpozitivizmus viszonya, az irányzatok családfája*. Jogtudományi Közöny 1995/3. 114–115. pp.

² A jogászképzésben az egyetemi oktatók szerepének jelentősége minden tudományos érvelés és bizonyítás nélkül is megkérdőjelezhetetlen; a jogász szakma e szegmensének alaposabb ismerete elengedhetetlen nemcsak a jogtudomány fejlődése és művelése, hanem a jogi felsőoktatás, mint elsődleges szakmai szocializációs közeg révén az egész professzió szempontjából, s az oktatókról kapott információk megmutathatják, vajon a fakultások eleget tudnak-e tenni pedagógiai, tudományos vagy közérdekű céljaiknak. Mivel az oktatók képzik a jövő ügyvédeit, bíráit, üzletbembereit, közigazgatási szakembereit, a társadalom egy igen jelentékeny részének pozícióihoz való közreműködésük vitathatatlan, az oktatói szféra a jog és a társadalom ideáinak legjelentősebb formálói, hatásuk „nemcsak a jogi oktatásra, de magára a jogra is a legkomolyabbnak mondható” Bruce D. Fisher és Paul Bowen szavait idézi REDDING, RICHARD E.: „Where Did You Go to Law School?” *Gatekeeping for the Professoriate and Its Implications for Legal Education*. Journal of Legal Education 2003/4. 594., 596. pp. Vagyis a professziókutatás mindenképpen nagyon fontos elemét képezi a jogi oktatással kapcsolatos kutatásoknak. S ráadásul ez meglehetősen széles körű irodalommal bír, mely még a „gender”-kutatást is magába foglalja; l. pl. BAKER, JOE G. – JORGENSEN, BRIAN K.: *Leaving the Law: Occupational and Career Mobility of Law School Graduates*. Journal of Legal Education 2000/1. 16. p. Főleg az angolszász jogtudományi irodalom mutat rendkívüli gazdagságot a kisebbségekhez tartozó oktatók helyzetéről, vagy a nemek közötti különbségek elemzéséről; csak néhány példát említve: NEUMANN, RICHARD K. JR.: *Women in Legal Education. What the Statistics Show*. Journal of Legal Education 2000/3. 313. p.; RHODE, DEBORAH L.: *Midcourse Corrections. Women in Legal Education*. Journal of Legal Education 2003/4. 475. p.; VAUGHNS, KATHERINE L.: *Women of Color in Law Teaching*.

egységes, a jogi oktatásra külön figyelmet szentelő elméletet találhatunk. A mozgalmak nemcsak a jogi oktatásból indultak ki, hanem azzal teljes egészében összefonódtak, s így elméleti alapjaikat is a jogászképzés szolgáltatja; az egységes jogelméleteknek a jogi oktatás ezzel szemben részét képezi, és koherenciájukhoz hozzátartozik. Jelen munka keretében egy mozgalom explikálására kerül sor, s ez pedig a Jog és Irodalom, mivel ezt a jogelméleti megközelítést a jogászképzésben meglehetősen jelentős, Észak-Amerikában komoly intellektuális befolyással bíró közösség vallja magáénak, továbbá szellemi hatásuk Európában, illetve szerzte a globális világ jogásztársadalmaiban is érezhetővé vált.

Egyébként csupán röviden megemlítve: a Jog és Irodalom jogászképzési mozgalmát sokan összemossák a Kritikai Jogi Tanulmányok mozgalmával, hasonlóknak tekintik, hasonló ideológiai alapokra vezetik vissza, azonban ez a nézet nem teljesen helytálló. A Kritikai Jogi Tanulmányok és a Jog és Irodalom többé-kevésbé formális keretek között működő mozgalmaknak (*movements*) a jogászképzés aspektusából ténylegesen több közös vonása létezik, ugyanakkor számos jelentős eltéréssel is számolni kell. Ami mindkét mozgalom esetében közös, hogy tagjai és szellemi bázisuk szorosan összefonódott a jogi oktatással, pontosabban olyan tagokkal rendelkeznek, kik a jogászképzési szférában fejtik ki tevékenységüket, s ezáltal mindkettő a jogi oktatást tartja elsődleges „felvonulási területének”. A magától értetődő intellektuális és elméleti distancián kívül a fő különbség, hogy míg a kritikai jogi tanulmányok a jogászképzést csupán „eszköznek” tekintik, aminek segítségével céljuk elérhetővé válik, s az egész jogásztársadalmat, esetleg szélesebb körben az egész társadalmat megváltoztathatják, addig a jog és irodalomnak egyfelől nincs ilyen talán utópikusnak tetsző célja, másfelől a jogi oktatás számukra nem csupán eszköz, hanem a jogi élet fő területe, a jog intellektuális bázisa. Az intellektuális bázist tekintve pedig szintén markáns különbség (bár sokszor ez kvantitatív szempontokat jelent) hogy a kritikai tanulmányok gyökerei eleve a jog kritikáját célozták meg, amiben inherensen politikai kérdések is megjelennek, ám a Jog és Irodalom teljesen más alapokon nyugszik és teljesen más következtetési rendszerben mozog. Amennyiben a jog és irodalom színopszisének és eredményeinek van is kritikai felhangja, az az interdiszciplináris jellegéből óhatatlanul következik, s inkább megfontolandó, semmint elutasításra determinált, hiszen nem a hagyományos jogi dogmatikus gondolkodás alapjainak negligálásáról van szó, hanem inkább *egy gondolatvilág finomhangolásáról*. (S ha ez egy másik tudományterület bevonásával lehetséges, miért ne lehetne ezt elfogadni, akceptálni, vagy legalább elgondolkozni a kérdésen!)

Shared Identities, Different Experiences. Journal of Legal Education 2003/4.; Nagy-Britanniára vonatkozóan: GOODRICH, PETER – MILLS, LINDA G.: *The Law of White Spaces. Race, Culture, and Legal Education*. Journal of Legal Education 2001/1. 15. p. Ami pedig a joghallgatókat illeti, akár a külföldi, akár a hazai irodalomban is találhatunk példákat: NICOLAE, MARIA: *Legal Education, legal practice and ethics*. Legal Education Review 2015/1. 237. p.; O'BRIEN, MOLLY TOWNES – TANG, STEPHEN – HALL, KATH: *Changing Our Thinking. Empirical Research on Law Student Wellbeing, Thinking Styles and the Law Curriculum*. Legal Education Review 2011/2. 149. p.; HENDERSON, BETHANY RUBIN: *Asking the lost question. What is the purpose of law school*. Journal of Legal Education 2003/1. 48. p.; FIELD, RACHEL – DUFFY, JAMES – JAMES, COLIN: *Promoting Law Student and Lawyer Well-Being in Australia and Beyond*. Routledge. London – New York, 2016.; továbbá a tárgy körben megvalósuló tudományos vizsgálatok fontosságát hangsúlyozva: WOLFF, LEON – NICOLAE, MARIA (szerk.): *The first-year experience in law school. A new beginning*. Halstead Press. Canberra, 2014. (mely munka a jogi karokat irodalmi szempontból *Dantere* asszociálva a purgatóriumhoz hasonlítja). FEKETE BALÁZS – RÓBERT PÉTER: *Magyar jogi attitűdök tipizálása nemzetközi kontextusban*. MTA Law Working Papers 2017/6.; NAGY ZSOLT: *Vélemények a jogi oktatásról*. Jogelméleti Szemle 2002/1. Szélesebb kontextusban pedig BADÓ ATTILA – NAGY TAMÁS: *Attitűd vizsgálatok az amerikai joghallgatók körében*. Jogelméleti Szemle 2000/3.; NAGY ZSOLT: *A jogi oktatás fejlődése és aktuális kérdései*. Pólay Elemér Alapítvány. Szeged, 2007.

A „Jog és Irodalom” kifejezés, illetve az ekként aposztrófált mozgalom ugyan megjelenít valamit az intellektuális vállalkozásról, a tevékenységről, melyet a tudományos szféra a mozgalom keretei között kifejt, ám valójában sokkal nehezebb egy olyan adekvát fogalmat konstruálni, mely képes a tudományos nézetrendszer minden szeletét, minden értékét visszaadni, mint oktatási diszciplínát, és mint elméleti tevékenységet leírni. A fogalmi körülírás helyett a „Jog és Irodalom Mozgalom” képviselőinek egyébként rendkívül változatos nézetei, a jogi oktatással szorosan összefonódott, interdiszciplináris teoretikus diskurzus legjobban a jogászképzésről vallott álláspontjaik kollektív ismertetése alapján jellemezhető. *Elizabeth Villiers Gemmette* először 1987-ben majd a '90-es években ismétlődő, részben panel jellegű kérdőíves vizsgálatot végzett az észak-amerikai egyetemeken (Egyesült Államok és Kanada) a jog és irodalom tárgyköréből tartott kurzusok tanmenetét, célját, tartalmát illetően; míg az első vizsgálat során a 135 fakultásból 38 tanrendjében szerepelt a jog és irodalom tantárgy oktatása (28%), addig a második kutatás során kérdezett 199 egyetemből 84 tanrendje tartalmazott valamilyen a jog és irodalom körébe tartozó kurzust (43%).³ A jog és irodalom kurzusokat az 1987-es vizsgálat alapján három alkategóriába lehetett osztani: Jog az Irodalomban (*Law in Literature*), Irodalom a Jogban (*Literature in Law*) és végül a *James Boyd White* könyvének alapuló *Legal Imagination*;⁴ az utóbbi vizsgálat során azonban megszámlálhatatlan variációk szerepeltek a kérdéses témában, ám a legtöbb stúdium olyan művek feldolgozására koncentrált, melyek a jog az irodalomban „alirányzatot” fogják át, s csupán néhány kurzusban jelentek meg a narratív tematika, illetve a hermeneutika aspektusai. A kutatás is igazolta *Thomas Moravetz* jog és irodalom irányzatainak tematizálását: jog az irodalomban (jog és regényirodalom), a jog, mint irodalom (hermeneutika), a jog irodalma, és végül az irodalom és jog reformja.

A jog és irodalom nézetrendszerén belüli első alkategória, mint a legnépszerűbb oktatási irányzat és mint a legelterjedtebb tudományos teória-rendszer tekinthető talán a legfontosabbnak: a *Jog az Irodalomban* irányzat a jogászság, a jogintézmények és szervezetek irodalmi műveken keresztüli felvázolását jelenti. Természetesen az irodalmi művek kánonja többé-kevésbé a kurzusok tananyagával átfedésben van: a stúdiumok egyfelől az „igazság” értelmére és értékére reflektálva partikuláris jogi aktusok, egyes eljárások bemutatására (A Karamazov testvérek, Bűn és bűnhődés, A velencei kalmár, etc.), másfelől a jogásztársadalom tagjainak, vagy rétegeinek pozitív vagy negatív hősként való megjelenítésére koncentrálnak. A jogot nemcsak önmagában használják, nemcsak mint önálló létező fogalomként, hanem szimbolikus, metaforisztikus értelemben is: a jog azokat a lehetőségeket reprezentálja, melyek a közösségi léthez való elemeket teremtik meg, szimbolizálja az „ember alkotta rendet”, a koherenciát és kohéziót az anarchikus káosszal szemben, emellett talán marginálisabban, de mindenképpen explicit módon megjelennek a „jogi rituálék” abszurditásai, a kulturális és osztálykonfliktusok, illetve kisebbségi problémák is.⁵ A modernizmus

³ L. GEMMETTE, ELIZABETH VILLIERS: *Law and Literature. Joining the Class Action*. Valparasio University Law Review 1995/2. 665. p. *Gemmette* szerint a mintegy 15%-os növekedést úgy értékeli, hogy a jog és irodalom tárgy „bimbózó karriert futott be”, és a kurzusok száma a mai napig is folyamatosan növekszik. Vö. GEMMETTE 1995, 665., 666. pp.

⁴ WHITE, JAMES BOYD: *The Legal Imagination. Studies in the Nature of Legal Thought and Expression*. The University of Chicago Press. Chicago – London, 1973. A könyvet több egyetem jogi fakultása, így például a *University of Michigan* és a *Queen's University* kurzusain oktatási anyagként is használják.

⁵ MORAWETZ, THOMAS: *Law and Literature*. In: Demis Patterson (szerk.): *A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory*. Blackwell. Cambridge – Massachusetts, 1996. 450–457. pp.

és poszt-modernizmus hatásaiként a jogi oktatásban a jog és irodalmat oktatók elsődleges célja – elvetve részben a modernizmusnak a művek nem pusztán a realitást megjelenítő és a poszt-modernizmusnak az olvasó által teremtett szövegértelmezésre vonatkozó tanait – a didaktikus irodalmi munkákon keresztül morális kérdések felvetése.⁶ A morális diskurzus, legyen az a jogászság, vagy egyes intézmények ábrázolása egyfelől a jogot morálisan pozitív, az „igazság” eszközeként, a jogásztársadalmat pedig ennek érvényesítőiként ábrázolhatja, másfelől azonban disztópikus módon a jogrendszer, mint a szocialitásra destruktív módon ható, a jogászságra pedig személyiségdeformáló tényezőként megjelenő képet is festhet.⁷

A Jog, mint Irodalom az interdiszciplináris diskurzus talán legérdekesebb aspektusát veti fel: a jog és irodalom kapcsolatára, mint szövegek rendszerére tekint, és metodológiai aspektusból nézve az irodalmi elemző módszereket és stratégiákat jogi szövegekre alkalmazza; vagyis egy stilsztikai reflexió, mely tekinthető mind a jog mind az irodalom részének. Hagyományosan – az ilyen jellegű vizsgálatok limitált eredményességéről tudva és a kutatások fókuszpontjába episztemológiai és nyelvfilozófiai polémiákat belevonva – a retorikai, stilsztikai elemzéseket anélkül végzik, hogy a nyelvre, vagy a kommunikációra tekintettel lennének. Ezzel szemben posztmodern felfogásban a jogi gondolkodók a jogi szövegek szerepének értelmezésénél a hermeneutika tudománya felé fordultak: az irodalom- és jogelmélet – *Jürgen Habermas, Ludwig Wittgenstein, Michel Foucault, Hans-Georg Gadamer* filozófiájának hatására – a szövegek a szerző vagy az olvasó által konstruált értelmét, az interpretív közösség szövegeken keresztül kommunikatív szerepét és a szövegeken alapuló diskurzusok individuális determinációját kutatja, s ebben a felfogásban a jog és irodalom – a szerző, befogadó és intézményi kontextusok fényében – egy kissé a jogi hermeneutika tudományává vált.⁸ Korábban a jogi hermeneutikai diskurzus a szerző és olvasó közti transzferre, a résztvevők általi értelem meghatározására, később (így napjainkban) a szöveg keletkezéstörténetének megértésére, az olvasói szituáció és az interpretáció közösségi kontextusának kérdései köré irányult.⁹ A jogi episztemológia szempontjából az irodalom egyrészt, összehasonlítva a jogszabályok megalkotásának történetével, az egyes művek interpretív keletkezéstörténetének vizsgálata alapján hasznosítható, másrészt az irodalomelmélet hermeneutikai kutatásai általánosíthatóak jogi szövegekre is.¹⁰

⁶ A modernitás és a posztmodern állapot leírása meglehetősen széles – szociológiai, irodalomelméleti, nyelvfilozófiai, pszichológiai, etc. – irodalommal bír; jelen tanulmány szempontjából csupán példálózó jelleggel: ALEXANDER, JEFFREY: *Das Versprechen einer Kultursoziologie. Technologische Diskurs und die heilige und profane Informationsmaschine*. In: Bögenhold, Dieter (szerk.): *Moderne Amerikanische Soziologie*. Lucius und Lucius. Stuttgart, 2000. 149–177. pp.; BANGÓ JENŐ: *Útkeresés a posztmodernben. Ember és társadalom a globalizációban és a regionalizációban. Összegyűjtött szociológiai esszék és tanulmányok. 2000–2008*. Mundus. Budapest – Aachen, 2008. <https://mek.oszk.hu/07100/07110/07110.htm>. (2023.12.15.); LYOTARD, JEAN-FRANÇOIS: *A posztmodern állapot*. In: Bujalos István (összeáll.): *A posztmodern állapot. Jürgen Habermas, Jean-François Lyotard, Richard Rorty tanulmányai. Századvég Kiadó. Budapest, 1993. 7–146. pp.*; BAUMAN, ZYGMUNT: *Van-e posztmodern szociológia*. Replika. Társadalomtudományi folyóirat 1993/9–10. 7–22. pp.; NAGY ZSOLT: *A posztmodernről tárgyszerűen*. Replika. Társadalomtudományi folyóirat 1993/9–10. 34–35. pp. <https://www.replika.hu/replika/09-01> (2023.11.05.).

⁷ MORAWETZ 1996, 455–456. pp.

⁸ MORAWETZ 1996, 452–453. pp.

⁹ Egészen más értelmezést adna egy marxista szemléletű olvasó *Jane Austennek*, vagy egy fraudista *Shakespearenek*, s az ilyen jellegű szituáció gyakran előfordul például az alkotmány olvasatok és értelmezésekor is. MORAWETZ 1996, 457. p.

¹⁰ MORAWETZ 1996, 457. p.

Az *Irodalom Jogának* nevezhető, következő, talán a hagyományos politikai diskurzus aspektusából radikálisnak tekinthető irányzat a „szólásszabadság” jogának szűkítése, illetve szélesítése szempontjából elhomályosítja, esetleg eltüntet a tradicionális „jobb-” és „baloldal” közti distinkciókat. Az irányzat álláspontja alapján a szólás és gondolat-szabadság liberális megközelítése – a tolerancia jelszavának offenzív megjelenítésével, és akár a diszkrimináció megnyilvánulási formáival szembeni toleráns felfogás kinyilvánításával – valójában a hatalom hegemoniájának fenntartását szolgálja. Az elmélet keretében a feminista és faji tudatosság elmélete (kisebbségi tudatosság elméletei) felől érkezik a liberálisokkal szemben az a vád, hogy az egyenlőtlen társadalmi viszonyok reprodukciójához nyújtanak nem is elhanyagolható segítséget;¹¹ ennek explicit megnyilvánulási formája, hogy a preferált irodalmi kánon a liberálisok „neutrális maszkjának takarásában” valójában egy ideális elméleti eszköz a Megkülönböztetéshez,¹² s talán ezek a „faji elméletek” állnak a legközelebb, ha nem is céljaikban, de mondanivalójukban mindenképpen a kritikai mozgalomhoz.

Az *Irodalom és Jog Reformja* a populáris kultúrával kapcsolatban lévő jog és irodalom irányzata: a jogtörténet és az irodalomtudomány, irodalomtörténet képviselői által teremtett diskurzus a populáris irodalom jogra gyakorolt hatását vizsgálja. Némely irodalmi mű politikai inspirálásra született, és gyakran politikai vagy jogi reformokat szolgál, illetve azokhoz vezet, ugyanakkor más művek éppen a meglévő sztereotípiákat, vagy más értékeket erősítenek, vagyis a populáris irodalmi termékek formálják (erősítik vagy gyengítik) a meglévő társadalmi attitűdöket, melyek hosszú távon kihatással vannak a hatósági eljárásokra, a szabályozásokra, a társadalmi szituációra, a szociális biztonságra, az individuális jogokra, etc. A tudományos szférában igen korlátozottan megjelenő irányzat elsősorban a társadalomban elterjedt művészeti termékeken keresztül a társadalom és a jog kapcsolatát, kölcsönhatását, s annak eredményeit kutatja.¹³

Végül napjaink jogelméletének egyik legélesebb vitát kiváltó teoretikus megközelítése a *Narratív tematika*: a jogot a politikai és társadalmi hatalomhoz kötötten intézményesített eszközként felfogva a jogi aktusok győzteseinek vagy veszteseinek (s többnyire ez utóbbi) szemszögéből tekintenek a politikai célok érvényesülésére. A jog mechanizmusai, eljárásai egészen másként látszanak, ha azt a sokféle rendelkezésre álló narratívából kiindulva – a hatalom birtokosai vagy az elnyomott elbeszéléséből látjuk, és utóbbi esetben a jog az áldozatok viktimizálásának eszközeként jelenik meg. A narratív tematika legelterjedtebb felfogása szerint az áldozat, elnyomott narrativitása közelebb áll a valósághoz, korrektebb, mint a „győztes” elbeszélése, mely utóbbi a liberális jogfelfogással egyezik meg.¹⁴

¹¹ A „faji tudatosság”, és a feminizmust is magába foglaló „kisebbségi tudatosság jogelméletei” kifejezés a *critical race theory* angol terminus magyar nyelvre történő adaptációja Nagy Tamás nyomán. Vö. NAGY TAMÁS: *Narratív tematika a kortárs amerikai jogelméletben*. Acta Jur. et Pol. Szeged, Tomus LXIII. (2003) Fasc. 15. 15. p.; a témát szélesebben körüljárva I. SMITH, BARBARA: *Home Girls. A Black Feminist Anthology*. Kitchen Table. New York, 1983.

¹² MORAWETZ 1996, 453. p.

¹³ MORAWETZ 1996, 453–454. pp.

¹⁴ A narratív tematika szintén sokféle alkategóriájának kavalkádjából csupán néhány jelentősebb, többször előforduló megállapításokat jelenítünk meg: a narratíva szerepe a megismerésben; az elbeszélők tapasztalati distanciái és az elbeszélések kapcsolata, melyet a jog tudatosan elrejt; a jogi érvelések narratív szelekcióira épülése; a mellőzött elbeszélések a marginális társadalmi csoportok helyzetére vonatkoznak; az elbeszélő szemléletmód hozzájárulna a jog morális kvalitásának javulásához. Vö. NAGY 2003, 5. p. Ugyanakkor a narráció kérdése egyértelműen megjelenik ugyanannak a társadalmi vagy éppen jogi jelenségnek különféle

Az egymástól eltérő a jog és irodalom keretei közti felfogások diverzitásának megfelelően a jogi oktatásra vonatkozóan a mozgalom különböző nézetek sokaságát produkálta, s melyek bemutatása azok csoportosítása alapján lehetséges. Gemmette kutatásai alapján a következő premisszák jelennek meg az elméletekben: a jog és irodalom interdiszciplináris oktatása 1. megvilágítja a hallgatók számára a szépművészeti stílust; 2. a hallgatók kritikai készségét fejleszti; 3. kontemplációt kelt, illetve erősíti a humaniorákat; 4. segíti a különböző fogalmak (jog, igazságosság, büntetés, etc.) adekvát megfogalmazását; 5. kontemplációt indukál a jogászság hatalmi, morális felelősségéről; 6. a jogász, mint művész szerepének átgondolására sarkall; 7. elősegíti az egyébként hiányzó szövegértelmezési képességeket és fejleszti a hallgatók kommunikációs és fogalmazási készségét; 8. megtanítja a hallgatóknak a komplex irodalmi, illetve jogi szövegek megfelelő interpretációját; 9. segíti a deviancia fogalmának fikcionális és reális értelmezését; 10. megvilágíthatja az autoritás formáinak és a jog viszonyának problematikáját; 11. reflektáltat a nemi, illetve faji alapon történő diszkrimináció mechanizmusaira; 12. fejleszti a jogászok klienseik érdekében használható történetmondási technikáit.

Az utóbbi néhány évtizedben némi változás volt megfigyelhető a mozgalom jogászképzési elméletében: a pedagógia; a jogi történetmondás (*legal storytelling*), a narratív tematika; a jog és irodalmi kánon körüli diskurzus erőteljesebb hangot kapott, sokkal inkább explicit módon jelent meg.¹⁵ A pedagógiát illetően a hallgatók verbális és írott formájú kommunikációs képességének fejlesztése érdekében tett oktatási, oktatói erőfeszítések köré csoportosult elméleti munkák a középfokú és felső-alapfokú (*undergraduate*) oktatás hiányosságainak pótlásáról szólnak: hogyan kezelhetik az oktatók a meglévő hiányosságokat?, és hogyan fejlesszék ezt a szakmai professzionalitás irányába?, hogy egyúttal az elsajátított képesség a praxisban előnyt jelentsen. Alapvető premisszájukként jelenik meg, hogy a hallgatók – egyébként „szerencsétlenek” tartott – pozíciójának javításaként olyan oktatásban részesüljenek, ami folyamatos visszajelzéssel szolgál, ahelyett, hogy tudásukról csupán az egyetlen jelzés a szummatív értékelés lenne. Az elsősorban oktatási módszertani kérdések a meglévő amerikai jogászképzési metodikába illeszkednek be, s azokat az irodalmi diszciplinaritás igénybevételével egészítik ki: a különböző történetírástól,¹⁶ melyek a kaffai rémálom stílusától az esküdszéki eljárások összefoglalásáig terjednek¹⁷ (irodalmi és jogi stílusok ötvözet) folytatva egészen a verbális kommunikációs gyakorlatokig, igen gazdag módszertani problémák felvetése található meg.

A jogászképzésben napjainkban gyakran előforduló jogi történetmondásra épülő kurzusok elsődleges kérdése: hogyan befolyásolja a történet menete, a narratíva a bíróság egy ügyre vonatkozó döntését? A történetmondást fókuszpontba helyező oktatásra vonatkozó elméletek a szövegek értelmének többretegűségére, a hermeneutikai kérdések ismerteté-

irodalmi művekben történő feldolgozásában, melyek természetesen meglehetősen különbözhetnek egymástól. Ettől kezdve, hogy mi tartozik elfogadottnak, mi lesz a kánon része meglehetősen komoly szakmai vitákat váltott ki, de emellett ennek politikai relevanciája is vitathatatlan. Vagyis a szakmaiság és a politikum szűkegképpen korrelációban áll egymással; egyszerűbben a politikai nézőpontok befolyásolhatják a kognitív szakmai kérdéseket, és fordítva, a szakmai érveket is felhasználhatja a politikai mező (alrendszer). Vö. NAGY 2003, 1. p.

¹⁵ Vö. GEMMETTE 1995, 665. p.

¹⁶ Vö. ELBOW, PETER: *Writing with power. Techniques for mastering the writing process*. Oxford University Press. New York, 1981.; ELBOW, PETER: *Embracing contraries. Explorations in learning and teaching*. Oxford University Press. New York, 1986.

¹⁷ L. *University of Arkansas, Fayetteville; University of Utah; University of Virginia*. In.: GEMMETTE 1995, 665. p.

sére, a humaniorák szükségszerű megértésére, az emberi értelemre és felfogóképességre, annak komplexitására és univerzalitására helyezik a hangsúlyt.¹⁸ *Philip Meyer* szerint az oktatásban három, a narrativitásra épülő, diszkrét formát öltött felfogások léteznek. 1. Az irodalmi művek tanulmányozása folytán kialakuló értelmezési képesség hozzásegít a törvények (szabályok, alkotmány) helyes értelmezéséhez. 2. A történetekre elsősorban a morális „jobbítás” érdekében van szükség. 3. A jogot új multidiszciplináris módon közelítik meg, s segítségül használják a kulturális antropológiát, a kognitív elméleteket, narratív teóriákat, szociológiát, szemiotikát és lingvisztikát. Nem is feltétlenül mellékesen hozzátéhető, hogy ez a fajta erős mozgalmi diverzitás *Meyer* szerint szétforgácsolja az intellektuális vállalkozás erejét, és céljaik elérését lehetetlenné teszi.¹⁹

A jog és irodalom mozgalom keretei közötti irodalmi kánon, illetve kánonvita a '90-es évek központi kérdése volt: ki határozza meg a jog és irodalmi kánont?, hogyan jön létre? Az egyetemeken tanított irodalmi művek kánonja azonban túlmutatott a pragmatikus diskurzus keretein, s valójában erőteljes politikai, illetve kulturális harc központi, és egyben szinte szimbolikus kérdésévé vált.²⁰ Egyre élesebb hangot kapott különösen *Richard Delgado* és *Jean Stefanic* cikkei alapján, hogy a „Nyugati Kánon” szélesítésével nemcsak egyes tradicionálisan elnyomott rétegeket, mint például a nők esetében a feminizmus képviselőit, hanem minden más kirekesztett csoportot szükséges nagyobb számba megjeleníteni/megjelentetni, aminek az oktatásban való érvényesítése a praxisban, a bírói döntési hibák elkerüléséhez vezethet. A „komoly döntési hibák” álláspontjuk szerint a bírák azon képességeinek hiányából erednek, hogy – a megfelelő oktatás hiányában – felismerjék a jogalkotási mechanizmusok vagy egyéb társadalmi körülmények háttereit; nem ismerik az „ellen-narratívát”, mely tudás birtokában „bölcsőbb”, egyúttal kifinomultabb vélemények születnének.²¹

¹⁸ SCHEPPELE, KIM LANE: *Foreword. Telling Stories*. Michigan Law Review 1989/8. 2073. p.; ELKINS, JAMES R.: *From the Symposium Editor*. Journal of Legal Education 1990/1–2. 1. p.

¹⁹ MEYER, PHILIP N.: *Introduction. Will You Please Be Quiet, Please? Lawyers Listening to the Call of Stories*. Vermont Law Review 1994/3. 565. p.

²⁰ A kánonvita két ellentétes tábora az immanens és az intézményes felfogások kontradikciójaként realizálódott. Az immanens koncepció alapján a kánont – a kánonalapítóra hivatkozva – a nagy alkotó utáni szerzők hozzák létre, míg az intézményes felfogás szerint inkább a társadalmi hierarchia magasabb pozícióiban lévő rétegek, intézményesült csoportok határozzák meg a kánont, s az elites csoportok mindig reprodukálják is azt. Természetes, hogy vita nem lehetett érdektelen politikai, illetve jogelméleti szempontból sem. L. NAGY 2003, 3–4. p. A kánon részét képező „Nagy Könyvek” kritikája kontinuusnak mondható, s csak egy példát szolgáltatt *Judith Resnik* álláspontja: „a kánon relatíve kevés figyelmet fordít az olyan kérdésekre, hogy kiknek a hangja hallatszik, kikre figyelnek, kik vannak marginalizálva”. GEMMETTE 1995, 665., 684–685. pp. A kánon meghatározásához egyetlen tudományszociológiai természetű megjegyzést még hozzá lehetne fűzni: az idő is tényező lehet a kánon meghatározásában. Nevezetesen, minél – egy bizonyos időintervallumon belül – régebbi egy mű, annál valószínűbb, hogy a kánon részét képezi, s persze egy bizonyos időn túl – amennyiben nem válik a kánon részévé – egyszerűen feledésbe merül.

²¹ A szerzőpáros okfejtése bizonyítására közzétette a meglévő kánon tartalomelemzését, miszerint 1957–1989-ig 330 mű szerzői fehér férfiak voltak, 29 műé fehér nők, és mindössze 2 munka írói voltak kisebbséghez tartozó nők. Ugyanakkor a jogi idézetten statisztikái szerint az utóbbi másfél évtizedben a hagyományos kisebbségnek tekintett szerzők írásainak idézettségi mutatói oly mértékben nőttek, hogy az eddigi kívülállókat tekinthetjük „bent lévőeknek”. NAGY 2003, 19. p. Egyébként *Gemmette* is kimutatta, hogy az utóbbi időben sokkal erőteljesebb a Nagy Könyvek melletti kisebbségi szerzők listája. Mellesleg (s ez már nem a kisebbségekre vonatkozik) a nőknek a művészetekben játszott, a férfiakéhoz képest mérsékeltbb szerepe, nem feltétlenül elnyomásból származó, hierokratikus kérdés, hanem sokkal inkább a nemiség társadalmi megítélésének eredménye. L. GIDDENS, ANTHONY: *Szociológia*. Osiris Kiadó. Budapest, 2008. 344–365. pp.

Ha áttekintjük a különféle, fentiekkel kapcsolatos oktatási irányzatokat, álláspontjuk szerint a stúdiumok megvilágítják, és közelebb hozzák a jog tananyagát az igazságosság, moralitás, természetjog problematikáihoz; a köztük lévő feszültség kiválóan megjelenik az irodalmi művekben, és oly témákkal is foglalkozik (emberi relációk, emóciók, szociális konnekciók, azok komplexitásai), melyek a bírói döntésekből kimaradnak, vagy rejtve maradnak; így megmutatkozik az igazságosság relációjában a jog limitáltsága. S ehhez kapcsolódóan a jogra nem, mint önálló jelenségre, hanem mint szociális, kulturális, pszichológiai jelenségre, intézményre tekintenek, ennek fényében strukturált diskurzust építenek fel, mely elősegíti a jog adekvát reflexióját, formalizmusának, doktrinerségének irodalmi műveken keresztüli megvilágítását. A jog ideájának oktatásakor figyelembe veszik annak keletkezését, fejlődését, érvelési struktúráit, a tények és a normák kapcsolatát, és nem redukálják a fogalmát a partikuláris jogi normákra. Láthatóvá válik a nyelv kulturális és társadalmi aspektusa, *White* szavaival a konstitutív retorika: hogyan kapcsolódik egymáshoz a nyelv, a nyelv meghatározta jogi szövegek és az emberi értelem. A narratívákhoz kapcsolódóan a kurzusok képesek megvilágítani mindenki számára, hogyan ábrázolja, hogyan kezeli a jog a különböző társadalmi rétegeket, illetve milyen társadalmi és politikai szerepük van, mindezt az irodalmi és jogi szövegek párhuzamos komparativitásán keresztül.²²

A Jog és Irodalom Mozgalom (ez történeti szempontból talán a leglényegesebb) elősorban az irodalmi művek jogi szempontú elemzéséből indult ki.²³ S az elemzés során alakult ki a joggal kapcsolatos társadalmi szemlélet irodalmi objektivációja, ami elősegítette a jogtudományi kutatásokat is. (Elég csupán arra gondolni, hogy bizonyos jogtörténeti, jogszociológiai ismereteket már csupán irodalmi műveken keresztül szerezhettek meg.) Természetes, hogy ennek leágazásai elvezettek a társadalmi egyenlőtlenségek és azok jogi megjelenési formái közötti összefüggések feltárásához; ennek pedig a politikai relevanciája előre megjósolható volt. Vagyis a politika beavatkozhat a szakmai vitákba, de az adott szakmai konklúziók is befolyásolhatják a politikát. Persze ettől függetlenül a Jog és Irodalom esetében inkább bölcséleti kérdések kerültek/kerülnek előtérbe és ezáltal – akár az irodalmi elemzések során is – maga a *prudencia* szolgáltatja a módszerük alapját, ami egyúttal némi válasszal szolgál a módszertani eklektikusság kérdésére is. Így akár a jogtudományra, irodalomtudományra, törtélemtudományra stb., vagy annak átadására tekintünk, egyvalami mindenképpen kimondható: *a jog, a politika és az irodalom is a társadalom produktuma, így az összefüggések megmutatása elkerülhetetlen, ugyanakkor mindezek csak a bölcsesség fényében értelmezhetőek*, mely erény birtoklását az irodalom mindenképpen segíti.

²² Ilyen kurzusok kiemelkedő szerepet kaptak például a következő intézmények kurrikulumban: *California Western School of Law. Associate Professor Daniel Brian Yeager and Associate Professor Paul J. Gudel. Columbia University School of Law. Professor Thomas H. Moravetz. Florida State University College of Law. Associate Professor Harold P. Southerland. University of Puget Sound School of Law. Professor J. Christopher Rideout. „Legal Imagination Course”. University of Kansas School of Law. Professor A. Kimberly Dayton. L. GEMMETTE 1995. 665. p.; ennek oktatási jelentőségéről l. MANDERSON, DESMOND: *In the Tout Court of Shakespeare. Interdisciplinary Pedagogy in Law*. Journal of Legal Education 2004/2. 283. p.*

²³ Például (noha meglehetősen leegyszerűsítve) *Dosztojevszkij Bűn és bűnhődés* című művét lehet társadalmi-morális szempontból elemezni, s ennek eredménye lehet a feudális és a polgári értékek antagonisztikus ellentétének megvilágítása, de lehet elemezni a jogtudomány nézőpontjából is, miszerint milyen társadalmi szemléletek vették körül a korabeli jogi realitást. DOSZTOJEVSKIJ, FJODOR MIHAJLOVICS: *Bűn és bűnhődés*. Kossuth Kiadó. Budapest, 2006.; összehasonlító elemzésére pedig l. LUKÁCS GYÖRGY: *Tolsztoj és a realizmus fejlődése*. Magvető Kiadó. Budapest, 1935.

ZSOLT NAGY

LAW AND LITERATURE: INTERDISCIPLINARITY IN
LEGAL EDUCATION

(Summary)

In this essay, the emergence of legal education in legal theories is discussed, reflecting on the Law and Literature movement, the movement of Critical Legal Studies. “Crit” scholars, as well as scholars from certain sections of the Law and Literature Movement, argued that law was nothing more than politics in another form. These scholars attempted to show that legal education was close to ideological education, but it should be stressed that when these thinkers considered law as politics, they failed to adequately address legal issues. Nevertheless, the Law and Literature movements can enrich legal education. Indeed, literary works can help students to see the norms more clearly, help them to understand legal texts more deeply, and help them to argue better for their clients. In summary, literature can provide those in the legal process with more wisdom to make greater sense of the world (and the legal world in it).